

В. М. Щепакін

Харківська державна академія культури, м. Харків, Україна

МИТЦІ ХАРКОВА В РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ**В. М. Щепакін. Митці Харкова в російсько-українській війні**

Проаналізовано аспекти творчої діяльності представників мистецького середовища прифронтового Харкова. Розглянуто основні її напрями, сфери, наведено конкретні приклади проведення концертів, фестивалів, творчих зустрічей як в офлайн, так і в онлайн-форматах. Означено імена численних учасників цих творчих акцій, що відбувались у місті за період з початку повномасштабної російської агресії до кінця жовтня 2022 р.

Ключові слова: російсько-українська війна, прифронтовий Харків, культурний спротив, концертна та фестивальна діяльність, харківські рок-гурти, академічні і джазові музиканти, харківські поети і художники, екскурсії прифронтовим містом.

V. Shchepakin. Kharkiv artists in the Russian-Ukrainian war

Aspects of the creative activity of representatives of the artistic environment of front-line Kharkiv were analyzed. Its main directions and fields are considered, concrete examples of concerts, festivals, and creative meetings both offline and online are given. The names of numerous participants of these creative actions that took place in the city during the period from the beginning of full-scale Russian aggression to the end of October 2022 are given. With the beginning of the full-scale war of the Russian Federation against Ukraine, the country as a whole, and especially the front-line Kharkiv, faced an urgent task not only to preserve independence, but also to resist the brutal attack of the aggressor, to preserve its own rich cultural and artistic heritage. Numerous Kharkiv artists played a big role in this: musicians, artists, poets and writers, actors, etc.

The purpose of the article: to analyze the versatile activity of creative people during the Russian-Ukrainian war.

The methodology: we applied the cooperative method and the induction method in this paper.

The results. The tragic and, at the same time, heroic events of the full-scale Russian-Ukrainian war

stimulated a huge burst of creative activity in many representatives of the artistic sphere of activity, because any creative person in extreme conditions of life seeks and finds the realization of his feelings, sensations from what he saw and experienced acutely in new compositions, paintings, poems, tapes, projects. Difficult living conditions in the front-line city for many months provoked and determined the search by creative people for new forms and means of implementing their ideas and plans. Artists are increasingly actively using various forms of online communication with potential audiences. But in addition to online projects, in a slightly transformed form, artists in various fields also implement numerous offline actions. Currently, the characteristic features of these actions are: most often the smallness of the composition of performers and, compared to the pre-war cultural and artistic life, small premises where creative events take place, creativity in the use of these premises, forms of information dissemination about such events, the prevalence of domestic authors in concert programs, the use of topical texts and plots, and, perhaps most importantly, the huge thirst of artists for self-realization. The vast majority of them have a charitable purpose: it is no coincidence that in the announcements of such events, as a rule, instead of the usual ticket price, it is stated: “any donation”. Thanks to such creative actions, considerable sums are constantly collected for the needs of Ukrainian defenders, which brings us all closer to Victory.

Prospects for further research. Cultural life in the city continues and, despite daily deadly challenges, is enriched, acquiring new meaning and new shades, which is a symbolic confirmation of the indomitability of Kharkiv as a powerful eastern cultural outpost of Ukraine in the victorious struggle against the soulless Russian aggressor. A deeper understanding of the artistic processes currently taking place in Kharkiv, as well as in all regions of Ukraine not occupied by the enemy, will eventually lead to a scientific generalization of their common features, among which we can already highlight the active promotion of Ukrainian spiritual heritage and

* This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

cultural innovations, the mobility and creativity of artists and creative collectives in adapting to the specific conditions of one or another creative action, altruism of all participants in creative events. The accumulation of specific facts of the creative life of Kharkiv and the whole of Ukraine, with further understanding and in-depth analysis of the events we are witnessing, will lead to a deeper understanding of the historical and cultural processes in which our Motherland and each of its citizens are now, because along with military cultural resistance to the aggressor is no less important and relevant.

Keywords: *the Russian-Ukrainian war, front-line Kharkiv, cultural resistance, concert and festival activities, Kharkiv rock bands, academic and jazz musicians, Kharkiv poets and artists, tours of the front-line city.*

Постановка проблеми. З початком повномасштабної війни російської федерації проти України перед країною в цілому і особливо гостро перед її регіонами, що опинилися на передній лінії фронту, зокрема перед Харковом, постало нагальне завдання не лише зберегти незалежність, а й просто вистояти перед жорсткою навалюю агресора, зберігши власне багате культурно-мистецьке надбання.

Попри ці трагічні обставини культурно-мистецьке життя в Місті-Герої не припинилося, а лише суттєво трансформувалося, набуло нових форм, що свідчить про незламність духу його мешканців, зокрема його творчої еліти.

Ще в березні, коли ворог стояв на околицях Харкова, дедалі активніше розпочали організуватися і проводитися перші мистецькі акції в бомбосховищах і на станціях метрополітену, які стали в той час притулком для багатьох сотень містян, котрі залишилися без домівок чи просто ховалися від постійних обстрілів. Ці невеликі імпровізовані виступи музикантів, поетів та акторів, креативне прикрашання дитячими чудовими малюнками центральної станції «Історичний музей», а Гамлетом Зіньківським — зруйнованих будинків і вирв від снарядів, були спрямовані, насамперед, на підняття духу харківців, які не полишили місто, за яке тривали бої. Серед учасників таких творчих акцій були студенти і викладачі закладів мистецької освіти, оркестранти та співаки-солісти, артисти

міських театрів, художники, і, водночас, знакові особистості — Сергій Жадан і Святослав Вакарчук. Патріотичні вірші, пісні, імпровізовані театральні вистави й камерна музика у виконанні відомих і невідомих артистів стали потужним поштовхом для проведення таких акцій у відносно безпечних приміщеннях кафе та артцентрів, які містяться в підвальних приміщеннях будинків. Ця тенденція в Харкові, якому історично судилося бути розташованим на географічному і ментальному кордоні між добром та злом й прийняти на себе один із найбільш нищівних ударів ворога, уже протягом майже дев'яти місяців постійно набирає обертів, здійснюючи, подібно військовому, потужний культурний спротив російській агресії. Однак різнопланова діяльність творчої інтелігенції міста в умовах воєнного Харкова ще ніким не була узагальнена і не була подана як нагальна наукова проблема. У цьому і полягає **актуальність** цієї розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен творчого сплеску в харківців під час російської повномасштабної агресії ще чекає на масштабне наукове осягнення, адже процеси, розпочаті навесні-влітку 2022 р., ще тривають, як і триває збройна агресія північного сусіда, спрямована на повне винищення України як незалежної держави, винищення української культури з її багатим багатовіковим надбанням. Нині можна констатувати лише спробу узагальнити яскраві прояви культурного спротиву харківської творчої інтелігенції на рівні яскравих журналістських інтернет-публікацій: доктора мистецтвознавства, доцента ХНУМ імені І. П. Котляревського Юлії Ніколаєвської в німецькому журналі «Van magazin» (Nikolaevskaya, 2022), журналістки Даші Лобанюк на сторінках харківської незалежної медіаплатформи «Gwaga media» (Лобанюк, 2022), подкастах Юлії Ніколаєвської для українських слухачів (Ніколаєвська, 2022) та київських журналістів Володимира Єрмоленка і Тетяни Огаркової для англомовних країн (Yermolenko, 2022), у фаховому науковому виданні «Культура України» (Мачулін, 2022) та інші. Широке філософське осягнення мистецьких процесів останніх місяців у контексті куль-

турного спротиву України надав в розгорнутому інтерв'ю міністру культури та інформаційної політики України Олександрю Ткаченку Сергій Жадан (Міністерство культури та інформаційної політики, 2022).

В останній час також стали з'являтися перші спроби науково осмислити творчі процеси, що відбуваються зараз у Харкові, і за участі харківських митців, в інших регіонах України та за кордоном. Так, доповіді за цією проблематикою були представлені на міжнародній конференції «Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку», що відбулась у ХДАК (Большакова, 2022), (Щепакін, 2022 (1)), і на Міжнародному симпозіумі «Мистецтво і митці в часи криз та катастроф», що відбувся в ХНУМ імені І. П. Котляревського (Богатирьов, 2022), (Дмітрієва, 2022), (Довжинець, 2022). Окрім доповіді на конференції в ХДАК, автор цієї розвідки ще двічі здійснював апробацію цієї тематики: в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини (Щепакін, 2022 (2)) та на методичному семінарі кафедри теорії та історії музики ХДАК (Теорія Історія Музики з Василь Щепакін та 7 іншими, 2022).

В усіх наведених вище матеріалах, при дещо відмінних кутах зору на проблему культурного спротиву і наведених у них конкретних фактах, основними тезами були: 1) сплеск творчої активності в значній частині митців, що неабияк стимулювалась необхідністю швидкої рефлексії на особисто пережиті трагічні події нашого сьогодення — будь то композиторська, літературна, художня чи виконавська сфера діяльності; 2) самоорганізація митців і ініціювання саме ними, без будь-якої вказівки зверху, численних різноманітних творчих благодійних акцій, концертів, проєктів — поетичні вечори, художні або фотовиставки, виступи джазових, академічних, рок-музикантів; 3) небувало швидка переорієнтація творчих пріоритетів виконавців на національні зразки і свідоме вилучення з репертуару російської складової.

Це певною мірою перекликається з тенденціями, що були притаманні добі українських національно-визвольних змагань (1917–1921), детально вивченими багатьма українськими

науковцями, зокрема А. Жуковським (2005), А. Рудницьким (1963), Д. Антоновичем (Українська культура, 1993) та ін. Подібно до подій столітньої давнини, найбільш негативним наслідком російської повномасштабної агресії стане неповернення частини художників, музикантів та ін. на Батьківщину (показова історія з Українським національним хором під орудою талановитого Олександра Кошиця). Однак відбувається активна пропаганда української культури у світовому культурному просторі численними митцями, котрі вимушено залишили Україну.

Базою цього дослідження, у якому ми намагаємося досягнути феномен харківського культурного спротиву, стали численні мистецькі і культурно-просвітницькі події в місті останніх майже дев'яти місяців, які висвітлювалися на різних інтернет-ресурсах: дописи їх учасників або організаторів, світлини, відеорепортажі з місць проведення творчих акцій, наші безпосередні враження.

Мета статті — узагальнення феномену сучасної української культури, як-от мистецтво прифронтового Харкова в розмаїтті його проявів.

Завданнями розвідки є:

- охарактеризувати сфери творчого наповнення культурного життя міста часів повномасштабного російського вторгнення;
- проаналізувати вектори мистецької реалізації представників творчої інтелігенції Харкова;
- виявити спектр змістовного наповнення концертно-театральної та художньо-творчої діяльності харківських митців.

Методологія дослідження ґрунтується на принципах компаративного аналізу конкретних мистецьких подій, що відбулися в Харкові протягом березня-листопада 2022 р., та умов, за яких вони відбувалися, з подальшим застосуванням індуктивного методу для узагальнення принципів функціонування харківського мистецького середовища цього періоду.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спонтанні мистецькі акції представників харківської творчої спільноти, що стали проводитися з перших днів повномасштабної війни,

швидко набули певної системності й організованості. Харківськими митцями, насамперед музикантами, обрано декілька відносно безпечних локацій у підвальних приміщеннях кафе, у яких дедалі частіше розпочали волонтерські виступи джазові, рок-музиканти та представники місцевої академічної спільноти, які залишилися в місті попри щоденні загрози його штурму в лютому-березні й постійні обстріли і бомбардування протягом усього часу. Так, ще в середині березня в одному з безпечних приміщень для невеликої аудиторії (близько п'ятнадцяти слухачів) з декількома колегами-музикантами організував найперший джазовий концерт у воєнному Харкові провідний харківський музикант, лауреат міжнародних джазових фестивалів і конкурсів, кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри музичного мистецтва естради та джазу ХНУМ ім. І. П. Котляревського (далі ХНУМ) Сергій Давидов. Пізніше, уже наприкінці серпня ним же за сприяння відомого в Харкові продюсера Дмитра Кутового, харківського медіа-хабу і популярного серед творчої інтелігенції міста Єрмилов-центру, що розташований у підвальному приміщенні Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, був організований перший не лише у воєнному Харкові, а й в усій Україні воєнних часів «Kharkiv FRONTIER JAZZ Fest», у якому взяли участь, окрім його натхненника С. Давидова, струнний ансамбль оркестру «Схід Опера», солісти-вокалісти ХНАТОБ ім. М. В. Лисенка (далі ХНАТОБ), харківські джазові музиканти — інструменталісти і вокалісти. Цей мистецький захід, що розпочався під сирену повітряної тривоги і вибухи поблизу, попри відсутність будь-якого офіційної інформації (оголошення про проведення цієї та інших творчих акцій, з метою безпеки, з'являються в інтернеті або передаються в особистих інтернет-листуваннях із попередньою реєстрацією глядачів, після якої їм надсилається місце проведення концерту або вистави), привернув увагу близько сотні відвідувачів. Неперевершена майстерність усіх музикантів-учасників, примножена на досконалу роботу звукооператорів та відеооператорів, чудове професійне ведення фестивалю, здійснене його організатором Д. Кутовим і запрошеним

ведучим Максом Розенфельдом, дозволили всім присутнім на чотири години забути трагічні реалії й зануритися в чарівний світ джазової і класичної музики. Так, саме класичної також, адже численні імпровізації С. Давидова майстерно «накладалися» на академічні твори різних часів і стилів: А. Вівальді, А. Кореллі, Г. Ф. Телемана, Дж. Вільямса, західноєвропейські оперні арії, українські пісні (Kharkiv Media Hub, 2022).

Своє відчуття від цього фестивалю висловила відома вчена-мистецтвознавець Лідія Стародубцева: «Джаз під обстрілами? У місті, що майже кожного дня обстрілюється ракетами та РСЗВ? Чи це не сюр? Харків — неймовірний! Перший джазовий фестиваль України в умовах війни Kharkiv Frontier Jazz Fest. Де? У рідному Каразінському Єрмилов-центрі. Такі рідні стіни. І такі рідні обличчя. Сергій Давидов. Дмитро Кутовий. Це просто unreal! Колись мене вразив прийом, що геніальний Стенлі Кубрик використав у фільмі “Суцільнометалева оболонка”: для відео сцен бойових дій та американських солдатів під час війни у В'єтнамі саундом слугує драйвова пісня “Surfin' Bird” серф-рок групи “The Trashmen”. Цей прийом називається аудіовізуальний контрапункт. Те, що я бачу, і те, що я чую, конфліктує. Це абсурд. Але хіба війна — не абсурд? Згадала це сьогодні, коли побачила в стрічці своєрідний “аудіовізуальний контрапункт” російсько-української війни: джаз воєнного Харкова» (Стародубцева, 2022).

У цій же локації ще на початку червня відбувся фестиваль «Музика опору», учасниками якого стали провідні харківські рок-музиканти, наприкінці серпня двічі з різними концертними програмами виступило струнне тріо «Semplice» (Богатирьов, 2022), а напередодні міжнародного Дня музики С. Давидов і струнний ансамбль оркестру «Схід Опера» на цій же сцені повторили свій експеримент, додавши до частини творів з минулого їхнього виступу джазове прочитання творів Й. С. Баха, Й. Гайдна, М. Скорика. Як зазначила керівниця ансамблю Віра Литовченко, «...це спроба подивитись на музику XVIII сторіччя очима музиканта XXI-го і відтворити її найціннішу рису — креативність, адже творчий, креативний підхід забезпечує

виживання та нашу успішну боротьбу з ворогом» (Kharkiv Media Hub, 2022 (1)). 28 і 29 жовтня С. Давидов ще двічі виступив у цьому ж приміщенні, чи не єдиному наразі в місті, де, завдяки фортепіанному майстру Ярославу Корольову, підтримується в чудовому стані рояль «Jamaña»: разом з Наталкою Маринчак у виставі-діалозі поезії і музики «Треті діти» (Маринчак, 2022) і, знов-таки, уперше в Україні часів війни, з великим сольним концертом-імпровізацією (Kharkiv Media Hub, 2022 (2)). А в листопаді в цій же локації за участі багатьох харківських рок-гуртів відкрилася персональна виставка плакатів «Харків Залізобетон» Патріка Кассанеллі, автора однойменного бренду, відомого вже далеко за межами України (Харків Залізобетон, 2022).

Зазначимо, що харківські поети і музиканти розпочали свою концертну діяльність за часів війни ще на початку весни з цілої серії концертів онлайн, збір від яких призначався конкретному військовому підрозділу. Такі концерти трансливалися за посиланнями їхніх організаторів на Facebook. Як приклад наведемо лише одну таких творчих акцій, на той час уже четверту, організовану 21 квітня в секретній локації колишнім випускником ХДАК Василем Рябком, збір коштів від якої проводився для підрозділу «KRAKEN» батальйону «Азов». У цьому концерті, який тривав майже шість годин, взяли участь митці різних напрямків і поколінь — численні музиканти й поети, для яких просто дістатися до місця його проведення, коли в місті не працював громадський транспорт, — уже було неабияким вчинком: Сергій Жадан, Катя Калитко, Світлана Загреба, Олена Никифоренко, Анатолій Волик, Вероніка Завертайлова, Яна Патлань, Борис Севастьянов, Яна Заварзіна, Іван Сенін, Ярослава Сердюк, музичні групи «Папа Карло», «Калекція», «Нумер 482», «Село і Люди», «The BeatChess», «Wise Guys», «Транс-Формер», «Онейроїд», «Майор Пронін», «King's kids». На той час, коли в Харкові, що був під щоденними нищівними обстрілами, не працював громадський транспорт, ця творча акція зібрала понад 3000 переглядів, що стало зайвим підтвердженням необхідності проведення подібних концертів (Selo i Ludy — Село

і Люди, 2022). У цій же локації вже в листопаді в рамках проекту «Classical Underground» відбувся онлайн-концерт класичної музики «Невидимі ниті», ініціаторкою якого стала кандидат мистецтвознавства, старший викладач кафедри фортепіано ХДАК Ярослава Сердюк. В акції, крім цієї піаністки і декількох її колег, які не полишали Харків, узяли участь ще близько десяти молодих музикантів-харків'ян, які волею злої долі опинилися нині далеко за межами України (Classical Underground, 2022).

Постійною локацією виступів харківських музикантів на підтримку ЗСУ стало кафе «Kefir-pub». Зокрема в ньому в липні відбувся виступ джазового квінтету (Георгій Шароварський, Костянтин Наумов, Іван Єрмоленко, Олексій Ломаченко, Владислав Хорошевський), який пройшов під показовим девізом: «Джаз — це музика вільних людей та справжній барометр свободи!!!» (Ломаченко, 2022). Протягом серпня в цьому ж кафе відбулись концерти Міши Крупіна (Благодійний концерт на підтримку ЗСУ, 2022), Бориса Севастьянова, Василя Рябка, Яни Заварзіної (Рябко, 2022 (2)) та ін. Останніми тижнями в «Kefir-pub» відбулись концерти фольклорного гурту «Муравський шлях», кавер-гуртів «Firma4i» та «YellowdoG», рок-гітариста і співака Гриші Чайки, колективу «Kranin Orchestra» (Kefir pub 2 — rock'n'sport forever. (б. д.)).

Потужно презентують свою творчість і рок-групи «Bud'More» та «Папа Карло» з Яною Заварзіною. Попри неповні склади цих популярних гуртів (частина їхніх учасників нині служать у підрозділах ТрО або ДСНС), вони і зараз проводять концерти. Яскравий виступ цих колективів відбувся в липні в підвальному кафе «Шалені мурахи» (Рябко, 2022 (1)). В. Рябко з гуртом «Папа Карло» з березня до листопада створили близько 20 актуальних для нашого сьогодення яскравих пісень, і до багатьох з них кліпи, до зйомок в яких вони запрошують усіх своїх друзів і знайомих. Із багатьох яскравих прикладів такої творчої роботи можна означити записи групою «Папа Карло» кліпів на пісні «Торонто», «Харків Залізобетон», «23.00». За активну волонтерську і творчу діяльність фронтмен гурту Василь Рябко був на-

городжений медаллю «За оборону Міста-героя Харкова» (Рябко, 2022 (4)), а весь його колектив — Подякою командира 227 батальйону ТрО м. Харкова (Рябко, 2022 (3)). До переліку колективів, які провадять активну концертно-волонтерську роботу ще з часів Революції Гідності та АТО — ООС, слід додати також харківські рок-групи «Село і люди», «The BeatChess» і фолк-гурт з Краснокутська «Яри». Усі вони, разом із харківським поетом Іваном Сеніним і Патріком Кассанеллі, у жовтні взяли участь у великому однойменному концерті на користь ТрО в «LF Club» (Щепакін, 2022 (4)).

У кафе «Art Area ДК» з початку літа під егідою відомої протягом попередніх років асоціації музикантів «Piano 119» відбулася низка «Музично-коктельних вечорів», фактично цікавих камерних концертів-лекцій, на яких була широко представлена академічна музика — від Й. С. Баха до сучасних західноєвропейських та українських композиторів. Перед вдячними слухачами виступили з цікавими програмами піаністи: нещодавній випускник ХНУМ Яків Воскобойніков, Ярослава Сердюк, кандидат мистецтвознавства, професор Дніпропетровської академії музики Ігор Приходько, дуети молодих музикантів: Ореста Смовжа (Львів, скрипка) і Максима Шадька (Харків, фортепіано), ансамблю «Схід Опера Харків Оркестру», родинний дует Якова та Наталі Воскобойнікових (фортепіано, мецо-сопрано) (Piano 119, 2022), дует Ігоря Чернявського (скрипка) та Станіслава Калініна (фортепіано) (Щепакін, 2022 (3)). У цій же локації виступали: камерний склад оркестру «Харків Схід Опера» на чолі з Вірою Литовченко і деякі співаки-солісти з ХНАТОБ (Art Area ДК, 2022), яскравий місцевий джазовий колектив «Yan-Vedaman-Ъ» з джазовою співачкою Катєю Храповою (artarea_dk, 2022), фронтмен рок-групи «Тінь Сонця», нині — захисник Харкова Сергій Василюк, фольклорна група «KOBZARMADA» з лідером Юрієм Фединським (Art Area ДК, б.д.). «Art Area ДК» надає свою сцену й артистам театрів. У цьому приміщенні з вересня вже кілька разів давалася щемлива вистава «Я норм» про побут підлітків у Бучі в перші дні війни за п'есою Ніни Захоженко, підготовлена актора-

ми Харківського театру ляльок ім. В. Афанасьєва, пізніше відбулись лялькові п'єси для дітей «Цяточка» та «Івасик Телесик», дводенна презентація фільмів — учасників Міжнародного фестивалю актуальної анімації та медіамистецтва LINOLEUM, що в ті ж дні проходив у Києві, а нині демонструється виставка дитячих малюнків, створених у бомбосховищах (Art Area ДК, б.д.)

Просвітницька діяльність музикантів Харкова у воєнний час не обмежується лише концертними виступами. Так, заслужений артист України, лауреат конкурсу імені королеви Єлизавети в Брюсселі, доцент кафедри спеціального фортепіано ХНУМ Сергій Юшкевич за ці місяці втілював цікавий проєкт «Sounds of the Time»: оцифрував і виклав на YouTube безцінні записи (56 треків) корифеїв харківської піаністичної школи минулих часів: І. Кармінської, В. Лозової, Г. Гельфгата, Р. Горовиць, Вс. Топіліна, Б. Скловського, сестер М. та Н. Єщенко, В. Сечкина, В. Крамаренка (Звукопис часу. Sounds of the Time, б.д.) А у пошкодженому бомбардуваннями великому залі ХНУМ, за наявності публіки ще на початку травня силами викладачів і студентів, які залишилися в місті, відбувся яскравий концерт на честь 105-ї річниці закладу, збір від якого був призначений на ремонт цієї будівлі (Суспільне Харків (2), 2022).

Однією з форм культурно-просвітницької протидії окупантам стало проведення екскурсій містом відомими харківцями дослідниками-краєзнавцями. Так, ще на початку травня, одну з найперших онлайн відеопрогулянок найбільш постраждалою від ракетних ударів рашистів вул. Мироносицькою провів кандидат архітектури, доцент кафедри дизайну меблів Харківської державної академії дизайну та мистецтв Максим Розенфельд. Нині його сторінка на Facebook рясніє відео подібних подорожей пораним містом (Maxim Rozenfeld, б.д.) Нещодавно екскурсію Гончарівкою, з якою пов'язана діяльність багатьох діячів культури Харкова, наживо провів етнограф, фольклорист, літературознавець, поет Михайло Красіков, учасник багатьох краєзнавчих онлайн-акцій Харківського обласного організаційно-методичного центру культури і мистецтва (далі ХО-ОЦКМ) (Чистілін, 2022 (2)).

Воєнний Харків продовжив і традицію проведення «Ночі музеїв», зробивши єдину поправку на час: «Від 12 години й до восьмої вечора всі охочі можуть відвідати харківську Ніч – 2022 наживо в зазначених містах або приєднатися до трансляції в соціальних мережах Літмузею. Круглий стіл “Пушкінопад після лєнінопаду, або Що нам робити з російською літературою”; виставка “Харків – Залізобетон”; поетичні читання за участі Сергія Жадана; прелюди Пилипа Козицького (портрети письменників будинку “Слово”), зіграні піаністами ХНУМ та за підтримки «Kharkiv Music Fest», – харківська «Ніч музеїв» є своєрідною відповіддю на запитання: «чому російським окупантам тут не місце?» – відгукувалась про цю подію доктор мистецтвознавства, професор ХНУМ Юлія Ніколаєвська (Julia Nikolaevskaya, 2022).

Не припинилася у військовий час діяльність харківських поетів і письменників: у місті відбуваються поетичні вечори: вечір молодих поетів («Приречені на перемогу», 2022), авторські поетичні читання Наталки Маринчак та програма «A_literation:4.5.0» (Kharkiv Media Hub (3), 2022) та ін. 23–25 вересня за ініціативи Харківського літературного музею та Сергія Жадана був проведений великий літературний фестиваль, до участі в якому було залучено численних літераторів з Харкова та інших міст України, а також місцевих музикантів (Оберенко, 2022). А ще у травні С. Жадан читав власні вірші на відкритті першої після російського вторгнення книгарні місцевого видавництва «ВІВАТ», яке майже не припиняло свою діяльність протягом усього періоду воєнного стану, у напівзруйнованому центрі міста на вул. Квітки Основ'яненка, 2 (Julia Nikolaevskaya, 2022).

Нові сюжети художників Харкова поповнилися картинами зруйнованих будівель міста, укріплень від ворожих уражень пам'ятників, нелегкого побуту пересічних харківців. Вуличний художник-філософ Гамлет Зінківський, продовжує, як і в мирні часи, дарувати перехожим свої шедеври, нерідко написані на фанері, що замінила розбиті під час бомбардувань міста шибки в багатьох будівлях міста (Щепакін, 2022 (5)). У квітні-травні наслідки харківського апокаліпсису віддзеркалив у своїх картинах на-

родний художник України, професор кафедри живопису ХДАДМ Віктор Ковтун (Кафедра живопису ХДАДМ, б. д.), а на початку серпня в харківському салоні «Kubis» була організована персональна виставка акварелей рідного міста під час війни архітектора і художника Олександра Баєвера «Харків у війні». Виручені гроші від їхнього продажу були спрямовані на підтримання волонтерської організації «Наш клас», до якої входить і сам митець («Харків воєнного часу» – виставка картин архітектора Олександра Баєвера, 2022).

Справжніми фотохронікерами трагічних подій міста стали Леонід Логвиненко, Андрій Шейнін, Сергій Козлов. Їхні роботи демонструвалися в Мюнхені на виставці «Незважаючи на...» (Vorozheikina, 2022). У Німеччині на виставці «Харків. До і після» презентувалися твори відомих фотомитців Володимира Оглобліна і Олени Долженко, а в серпні стартувала їхня онлайн-фотовиставка «Харків. Два різні часи» (Мистецтво Слобожанщини, 2022).

Практично всі названі вище мистецькі й культурні заходи відбулися за ініціативи самих митців, без будь-якої допомоги від офіційних структур, що повністю корелюється із загальним волонтерським рухом в Україні, який продемонстрував дива самоорганізованості і патріотизму.

Водночас немало творчих проєктів здійснюється й у деяких державних та муніципальних установах під патронатом обласної військово-цивільної адміністрації або міської влади. Таку щоденну творчо-просвітницьку роботу онлайн і офлайн провадять колективи ХООЦ-КМ, Харківського літературного музею, ХДНБ імені В. Г. Короленка, Музично-театральної бібліотеки ім. К. С. Станіславського, інших подібних просвітницьких закладів міста, висвітлюючи мистецьку і культурну діяльність харків'ян, організуючи онлайн численні круглі столи, семінари, екскурсії, лекції з історії та етнографії Харкова тощо. Активну репетиційно-постановчу роботу здійснює Харківський театр для дітей і юнацтва (Лобанюк, 2022).

Постійну виконавську діяльність продовжує частина артистів колективу «Схід Опера», які, волею долі, не виїхали з Харкова. Солісти,

ансамбль хористів і камерний оркестр ХНАТОБ протягом весни-осені 2022 р. проводили і продовжують проводити величезну кількість концертів у місті і на підконтрольних ЗСУ територіях Харківської області. Їхніми вдячними слухачами ставали і стають як воїни-захисники, так і найрізноманітніші верстви населення. Після одного з таких виступів невеликого хору колективу «Схід Опера» під орудою заслуженого діяча мистецтв України Олексія Чернікіна з виконанням духовних творів українських і західноєвропейських композиторів у храмі Святого Іоана Богослова ПЦУ, його настоятель, духовний натхненник Харківського Євромайдану 2013/2014 рр., о. Віктор Маринчак, звернувшись до мирян та хористів, наголосив, що хоча від ворожих обстрілів «храм зазнав ушкоджень, але нічого, ми вистояли. І те, що ви прийшли, що ви тут співаєте, — це свідчення того, що ми незламні. Кажуть, Харків — залізобетон, але залізобетон із м'яким, зворушливим серцем» (ХНАТОБ. Схід OPERA, 2022).

Безумовно, культурно-мистецькі й просвітницькі події, що відбулися в Харкові з часів початку повномасштабної російсько-української війни далеко не вичерпуються наданим переліком. На імпровізованих концертних майданчиках виступають філармонічні співаки та інструменталісти, театральні актори, музиканти перемагають на міжнародних конкурсах. Працюють на Перемогу і митці в інших сферах: журналісти, телевізійні та інтернет-документалісти, письменники презентують свої останні творчі роботи в інтернет-мережах.

Висновки. Трагічні і, водночас, героїчні події повномасштабної російсько-української війни стимулювали в багатьох представників мистецької сфери діяльності величезний сплеск творчої активності, адже будь-яка творча особистість в екстремальних умовах буття шукає і знаходить реалізацію своїх почуттів, відчуттів від побаченого й гостро пережитого в нових композиціях, картинах, віршах, стрічках, проєктах. Непрості умови життя в прифронтовому місті спровокували й зумовили пошук творчими людьми нових форм і засобів реалізації своїх ідей та задумів на кшталт виставки плакатів Нікіти Тітова просто неба біля Намету на Май-

дані Свободи. Митцями дедалі активніше використовуються різноманітні форми онлайн-спілкування з потенційною аудиторією. Поруч із онлайн-проєктами, у дещо трансформованому вигляді митцями в різних сферах реалізуються і численні офлайн-акції. Характерними їх ознаками наразі є: найчастіше камерність складу виконавців і, порівняно з довоєнним культурно-мистецьким життям, невеликі приміщення, де відбуваються творчі події, креативність у застосуванні цих приміщень, форм поширення інформації про такі події, превалювання вітчизняних авторів у програмах концертів, використання злободенних текстів і сюжетів, і, чи не найголовніше, — величезна жага митців до самореалізації. Переважна більшість з цих акцій має благодійну мету: не випадково в оголошеннях про такі події, як правило, зазначається замість звичної ціни за квиток: «вхід за будь-який донат». Завдяки цьому постійно збираються чималі суми на потреби українських захисників, що наближає нас усіх до Перемоги. Творче життя міста триває і, попри щоденні смертельні виклики, збагачується, набуваючи нового сенсу й нових відтінків, що є підтвердженням незламності Харкова як потужного східного культурного форпосту України в переможній боротьбі з бездуховним російським агресором.

Перспективи подальших досліджень. Глибше осягання мистецьких процесів, що відбуваються нині в Харкові, як і в усіх вільних від ворога регіонах України, з часом приведе до наукового узагальнення їхніх спільних ознак, серед яких уже зараз можна виокремити активну пропаганду української культурної спадщини й українських культурних новацій, мобільність та креативність митців і творчих колективів щодо пристосування до конкретних умов проведення тієї чи іншої творчої акції, альтруїзм усіх учасників творчих подій. Накопичення конкретних фактів творчого життя Харкова і всієї України з подальшим осмисленням і глибоким аналізом подій, свідками яких ми є, приведе до глибшого розуміння історико-культурних процесів, у яких зараз опинились наша Батьківщина і кожний її громадянин, адже разом із військовим, культурний спротив агресору є не менш важливим та визначальним.

Список посилань

- «Харків воєнного часу» — виставка картин архітектора Олександра Баєвера. *Kubis-blog*. Kubis. <https://lnnk.in/iUdu>
- ART AREA ДК. (б.д.). *Домашня сторінка* [Фейсбук сторінка]. Відновлено 1 жовтня з <https://lnnk.in/fQdS>
- artarea_dk [@yanvedaman]. (2022, Жовтень 18) [Анонс концерту «Yan-Vedaman-Ъ»]. [Фото]. Instagram. <http://surl.li/dobprq>
- Classical Underground. *Невидимі нити* [записаний онлайн концерт]. Facebook. <http://surl.li/duhmd>
- Irina Vorozheikina VFoxu (2022, Жовтень 14). *Виставка харків'ян*. [Фото доєднано]. Facebook. <https://lnnk.in/iYdt>
- Julia Nikolaevskaya. (б. д.). *Домашня сторінка* [Фейсбук сторінка]. Відновлено 2 жовтня з <https://lnnk.in/fSdQ>
- Kefir pub 2 — rock'n'sport forever. (б. д.). *Домашня сторінка* [Фейсбук сторінка]. Відновлено 5 жовтня з <https://lnnk.in/cFeJ>
- Kharkiv Media Hub. (2022). *Сергій Давидов. Великий сольний концерт*. [Video]. YouTube. <https://lnnk.in/iSdv>
- Kharkiv Media Hub. (2022, 1 Жовтень). *Jazz parallel to the classics*. [Video]. YouTube. <https://lnnk.in/fTdI>
- Kharkiv Media Hub. (2022, Серпень 13). *Наталка Маринчак та гурт A_literation: авторські поетичні читання та програма «A_literation:4.5.0»*. [Відео]. YouTube. <http://surl.li/dobbsd>
- Kharkiv Media Hub. (2022, Серпень 27). *Kharkiv FRONTIER JAZZ Fest*. [Video]. YouTube. <https://lnnk.in/fRdN>
- Kharkiv NOW (2022, Травень 16). *Мирноносицька — вулиця-Герой | Макс Розенфельд | Місто Героїв Харків*. [Відео]. YouTube. <http://surl.li/dobsss>
- Lidia Starodubtseva (2022, Серпень 27). *Джаз під обстрілами?* [Зображення доєднано]. Facebook. <http://surl.li/dobusc>
- Maxim Rozenfeld. (б.д.). *Домашня сторінка* [Фейсбук сторінка]. Facebook. Відновлено Жовтень 2 з <http://surl.li/dobbrm>
- Nikolaevskaya, J., Welscher, H (2022, 8 Juni). “Niemand wird uns am Ende des Krieges all diese Zeit zurückgeben, also müssen wir weiterleben”. *VAN Magazin*. <https://lnnk.in/aok9>
- Piano 119 (б. д.). *Домашня сторінка* [Фейсбук сторінка]. Відновлено 1 жовтня з <https://lnnk.in/deen>
- Selo i Ludy — Село і Люди. *Збір коштів для підрозділу «KRAKEN» (батальйон «Азов»)*. [Відео доєднано]. Facebook. <https://lnnk.in/iWdt>
- Volodymyr Yermolenko (Гість). (2022, Жовтень 19). Sorrows and joys of the war zone in Eastern Ukraine | Ep. 149. [Епізод аудіоподкасту]. В *Explaining Ukraine*. Google подкасти. <https://lnnk.in/jfc7>
- Алексей Бедрин. (2022, Серпень 12). *Благодійний концерт на підтримку ЗСУ! Міша Крупін. Країні пісні. Акустика*. [Зображення доєднано]. Facebook. <http://surl.li/dobprw>
- Алексей Ломаченко. (2022, Липень 21). *Stolen Moments [афіша концерту]*. [Зображення доєднано]. Facebook. <http://surl.li/dobbrj>
- Богатирьов, В. О. (2022). Концертно-просвітницька діяльність ансамблю в умовах війни (на прикладі струнного тріо «Semplice»). Мистецтво і митці в часи криз та катастроф. II Черкашинські читання 18–19 листопада 2022 року. *Програма міжнародного наукового симпозиуму*. ХНУМ ім. І. П. Котляревського, 8.
- Большакова, Т. (2022). Благодійна концертна діяльність викладачів, здобувачів та випускників факультету музичного мистецтва ХДАК часів російсько-Української війни. Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку. *Програма міжнародної наукової конференції (17–18 листопада 2022 р.)* ХДАК, 39.
- Василь Рябко (2022, Вересень 2). *Подяка*. [Зображення доєднано]. Facebook. <http://surl.li/dobts>
- Василь Рябко (2022, Вересень 5). *Нагородили медалью угруповання військ Харків*. [Зображення доєднано]. Facebook. <http://surl.li/dobtv>
- Василь Рябко (2022, Серпень 14). *Благодійний концерт на підтримку ЗСУ [афіша заходу]*. [Зображення доєднано]. Facebook. <http://surl.li/dobtn>
- Василь Рябко. *Бар «Шалені мурахи» [афіша заходу]*. [Зображення доєднано]. Facebook. <http://surl.li/dobtsy>
- Дмітрієва, О. Ф. (2022). Харківський академічний театр ляльок імені В. Афанасьєва під час війни. Мистецтво і митці в часи криз та катастроф. II Черкашинські читання 18-19 листопада 2022 року. *Програма міжнародного наукового симпозиуму*. ХНУМ ім. І. П. Котляревського, 8.
- Довжинець, І. Г. (2022). Музичне середовище в період воєнного стану: історичні паралелі та виклики сьогодення. Мистецтво і митці в часи криз та катастроф. II Черкашинські читання 18-19 листопада 2022 року. *Програма міжнародного наукового симпозиуму*. ХНУМ ім. І. П. Котляревського, 5.
- Жуковський, А. І. (2005). Визвольні змагання 1917–1921. В І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Же-

- лезняк та ін. (Ред.), *Енциклопедія Сучасної України: енциклопедія*, 4. Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. <https://esu.com.ua/article-33971>
- Звукопис часу. Sounds of the Time. (б.д.). *Плейлисти*. [YouTube channel]. YouTube. Відновлено 1 жовтня 2022, з <http://surl.li/dobqo>
- Кафедра живопису ХДАДМ. (б.д.). *Домашня сторінка* [Фейсбук сторінка]. Facebook. Відновлено 5 жовтня 2022 з <http://surl.li/dobqy>
- Лобанюк, Д. (2022, Жовтень 27). Чим живе культурний Харків. *Gwara Media*. <http://surl.li/dobrf>
- Мистецтво Слобожанщини (2022, Серпень 6). *Харків до та після... [афіша заходу]*. [Зображення доєднано]. Facebook. <http://surl.li/dobrx>
- Міністерство культури та інформаційної політики. (2022, Листопад 19). *Жадан — про відміну російської культури, путіна-Пушкіна та майбутнє України*. [Відео]. Youtube. <https://lnnk.in/aDjq>
- Наталка Маринчак. (2022, Жовтень 6). *Прем'єра. Треті діти [афіша заходу]*. [Зображення доєднано]. Facebook. <http://surl.li/dobrv>
- Оберенко, О. (2022, 19 Вересень). 23–25 вересня у Харкові відбудеться Літературний фестиваль «П'ятий Харків». *Відродження*. <http://surl.li/dobsh>
- Рудницький, А. (1963). *Українська музика: історично-критичний огляд*. Дніпрова хвиля
- Суспільне Харків (2022, Серпень 11). *«Приречені на перемогу»: поетичний вечір у Харкові під час війни* [Відео]. <http://surl.li/dobrpj>
- Суспільне Харків (2022, Травень 03). *У Харківському університеті мистецтв відсвяткували концертом 105-річницю вишу*. [Відео]. YouTube. <http://surl.li/dobug>
- Теорія Історія Музики з Василь Щепакін та 7 іншими. (2022, Листопад 9). *[Розширене засідання кафедри]*. [Зображення доєднано]. Facebook. <https://cutt.ly/9MNjZl4>
- Ульяновська, С. В. (Упор.), Антонович, Д. (Ред.) (1993). *Українська культура*. Либідь.
- Харків Залізобетон. (2022, Лютий 20). *[Звіт з виставки Патріка Кассанеллі та презентації музичної збірки «Харків Залізобетон»]*. [Зображення доєднано]. Facebook. <http://surl.li/duhjd>
- ХНАТОБ. Схід OPERA. (2022, 17 жовтень). *В одній з релігійних громад міста у рамках проєкту «Схід Опера — місту-герою Харкову» відбувся концерт духовної музики*. [Відео доєднано]. Facebook. <http://surl.li/dobur>
- Чистилін Володимир. (2022, Вересень 9). *Меморіальна подорож з Михайлом Красіковим*. [Зображення доєднано]. Facebook. <https://lnnk.in/jbdg>
- Щепакін, В. (2022). Концертна і волонтерська діяльність Василя Рябка часів повномасштабної російської агресії. *Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку. Програма міжнародної наукової конференції (17–18 листопада 2022 р.)*. ХДАК, 39.
- Щепакін, В. (2022). Мистецько-просвітницька діяльність діячів культури за часів російської повномасштабної агресії: доцільність, розмаїття напрямів (на прикладі прифронтового Харкова). *Сучасне мистецтво: науково-методичні та практичні аспекти*. drive.google.com. <http://surl.li/duaaj>
- Щепакін, В. (2022, 20 Серпень). *Харків живе! Гамлет творить!* [Зображення доєднано]. Facebook. <https://lnnk.in/jdda>
- Щепакін, В. (2022, 7 Жовтень). *[Звіт із заходу]*. [Зображення доєднано]. Facebook. <https://lnnk.in/fPdN>
- Щепакін, В. *Побував на чудовому концерті*. <https://bodia.online/1EcNfCQ>
- Юлія Ніколаєвська (гість). (2022, 16 листопада). *Голоси нашого міста № 12. В Голоси нашого міста*. Google подкасти. <https://lnnk.in/fEee>

References

- “Kharkiv in wartime” — an exhibition of paintings by architect Alexander Baiever. *Kubis-blog*. Kubis. <https://lnnk.in/iUdu>. [In Ukrainian].
- ART AREA DK (n. d.). *Homepage* [Facebook page]. Retrieved October 1 from <https://lnnk.in/fQdS>. [In Ukrainian].
- artarea_dk [@yanvedaman]. (2022, October 18) *[Announcement of the concert “Yan-Vedaman-Ъ”]*. [Photo]. Instagram. <http://surl.li/dobpq>. [In Ukrainian].
- Classical Underground. *Invisible threads* [recorded live]. Facebook. <http://surl.li/duhmd>. [In Ukrainian].
- Irina Vorozheikina Vfoxy (2022, October 14). *Exhibition of Kharkiv residents*. [Photo attached]. Facebook. <https://lnnk.in/iYdt>. [In Ukrainian].
- Julia Nikolaevskaia (n. d.). *Homepage* [Facebook page]. Retrieved October 2 from <https://lnnk.in/fSdQ>. [In Ukrainian].
- Kefir pub 2 — rock'n'sport forever. *Homepage* [Facebook page]. Retrieved October 5 from <https://lnnk.in/cFeJ>. [In Ukrainian].

- Kharkiv Media Hub. (2022). *Serhii Davydov. Big solo concert*. [Video]. YouTube. <https://lnnk.in/iSdv>. [In Ukrainian].
- Kharkiv Media Hub. (2022, October 1). *Jazz parallel to the classics*. [Video]. YouTube. <https://lnnk.in/fTdI>. [In Ukrainian].
- Kharkiv Media Hub. (2022, August 13). *Natalka Marynychak and the A_literation band: author's poetry readings and the program "A_literation: 4.5.0"*. [Video]. YouTube. <http://surl.li/dobsd>. [In Ukrainian].
- Kharkiv Media Hub (2022, August 27). *Kharkiv FRONTIER JAZZ Fest*. [Video]. YouTube. <https://lnnk.in/fRdN>. [In Ukrainian].
- Kharkiv NOW (2022, May 16). *Myronosytska Street — Hero Street | Max Rosenfeld | City of Heroes Kharkiv*. [Video]. YouTube. <http://surl.li/dobss>. [In Ukrainian].
- Lidiia Starodubtseva (2022, August 27). *Jazz under fire?* [Image attached]. Facebook. <http://surl.li/dobuc>. [In Ukrainian].
- Maxym Rozenfeld (b.d.). Homepage [Facebook page]. Facebook. Retrieved October 2 from <http://surl.li/dobrm>. [In Ukrainian].
- Nikolaevskaia, J., Welscher, H (2022, 8 June). "Niemand wird uns am Ende des Krieges all diese Zeit zurückgeben, also müssen wir weiterleben". *VAN Magazine*. <https://lnnk.in/aok9>. [In German].
- Piano 119 (n. d.). *Homepage* [Facebook page]. Retrieved October 1 from <https://lnnk.in/deen>. [In Ukrainian].
- Selo i Ludy — Village and People. *Fundraising for the unit "KRAKEN" (battalion "Azov")*. [Video attached]. Facebook. <https://lnnk.in/iWdt>. [In Ukrainian].
- Volodymyr Yermolenko (Host) (2022, October 19). Sorrows and joys of the war zone in Eastern Ukraine | Ep. 149. [Audio podcast episode]. In *Explaining Ukraine*. Google podcasts. <https://lnnk.in/jfc7>. [In Ukrainian].
- Alex Bedrin (2022, August 12). *Charity concert in support of the Armed Forces! Misha Krupin. The best songs. Acoustics*. [Image attached]. Facebook. <http://surl.li/dobpw>. [In Ukrainian].
- Oleksii Lomachenko (2022, July 21). *Stolen Moments* [concert poster]. [Image attached]. Facebook. <http://surl.li/dobrr>. [In Ukrainian].
- Bohatyrov, V. O. (2022). Concert and educational activities of the ensemble during the war (on the example of the string trio "Semplice"). *Mystetstvo i myttsi v chasy kryz ta katastrof. II Cherkashynski chytannia 18–19 lystopada 2022 roku. Program of the international scientific symposium*. I. P. Kotliarevskyi Kharkiv National University of Arts, 8. [In Ukrainian].
- Bolshakova, T. (2022). Charity concert activity of teachers, applicants and graduates of the Faculty of Musical Art of KSAC during the Russian-Ukrainian war. *Kulturolohiia ta sotsialni komunikatsii: innovatsiini stratehii rozvytku*. Program of the international scientific conference (November 17–18, 2022) KSAC, 39. [In Ukrainian].
- Vasyl Riabko (2022, September 2). *Acknowledgements*. [Image attached]. Facebook. <http://surl.li/dobts>. [In Ukrainian].
- Vasyl Riabko (2022, September 5). *Awarded the medal of the grouping of troops Kharkiv*. [Image attached]. Facebook. <http://surl.li/dobtv>. [In Ukrainian].
- Vasyl Riabko (2022, August 14). *Charity concert in support of the Armed Forces of Ukraine* [event poster]. [Image attached]. Facebook. <http://surl.li/dobtn>. [In Ukrainian].
- Vasyl Riabko. *Bar "Crazy Ants"* [event poster]. [Image attached]. Facebook. <http://surl.li/dobsy>. [In Ukrainian].
- Dmitrieva, O. F. (2022). V. Afanasiev Kharkiv Academic Puppet Theatre during the war. Art and artists in times of crises and disasters. II Cherkashyn Readings on November 18–19, 2022. *Program of the international scientific symposium*. I. P. Kotliarevskyi Kharkiv National University of Arts, 8. [In Ukrainian].
- Dovzhynets, I. H. (2022). Musical environment during martial law: historical parallels and challenges of the present. *Mystetstvo i myttsi v chasy kryz ta katastrof. II Cherkashynski chytannia 18–19 lystopada 2022 roku. Program of the international scientific symposium*. I. P. Kotliarevskyi Kharkiv National University of Arts, 5. [In Ukrainian].
- Zhukovskiy, A. I. (2005). The liberation struggle of 1917–1921. In I. M. Dziuba, A. I. Zhukovskiy, M. G. Zheleznyak et al. (Eds.), *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy: Encyclopedia*, 4. Institute of Encyclopedic Research of NAS of Ukraine. <https://esu.com.ua/article-33971>. [In Ukrainian].
- Sound recording of time. Sounds of the Time. Playlists*. [YouTube channel]. YouTube. Retrieved October 1, 2022, from <http://surl.li/dobqo>. [In Ukrainian].
- Department of Painting of Kharkiv State Academy of Design and Arts. (n.d.). *Home page* [Facebook page]. Facebook. Retrieved October 5, 2022, from <http://surl.li/dobqy>. [In Ukrainian].

- Lobaniuk, D. (2022, October 27). How cultural Kharkiv lives. *Gwara Media*. <http://surl.li/dobrf>. [In Ukrainian].
- Art of Slobozhanshchyna (2022, August 6). *Kharkiv before and after...* [event poster]. [Image attached]. Facebook. <http://surl.li/dobrx>. [In Ukrainian].
- Ministry of Culture and Information Policy (2022, November 19). *Zhadan — about the abolition of Russian culture, Putin-Pushkin and the future of Ukraine*. [Video]. Youtube. <https://lnnk.in/aDjq>. [In Ukrainian].
- Natalka Marynychak (2022, October 6). *Premiere. Third children* [event poster]. [Image attached]. Facebook. <http://surl.li/dobrv>. [In Ukrainian].
- Oberenko, O. (2022, September 19). On September 23-25, Kharkiv will host the Literary Festival “Fifth Kharkiv”. *Vidrodzhennia*. <http://surl.li/dobsh>. [In Ukrainian].
- Rudnytskyi, A. (1963). *Ukrainian music: historical and critical review*. Dniprova khvyliia. [In Ukrainian].
- Suspilne Kharkiv (2022, August 11). “Doomed to win”: poetry evening in Kharkiv during the war [Video]. <http://surl.li/dobpj>. [In Ukrainian].
- Suspilne Kharkiv (2022, May 03). *Kharkiv University of Arts celebrated the 105th anniversary of the university with a concert*. [Video]. YouTube. <http://surl.li/dobug>. [In Ukrainian].
- Theory of Music History with Vasyl Shchepak and 7 others (2022, November 9). [Extended department meeting]. [Image attached]. Facebook. <https://cutt.ly/9MNjZl4>. [In Ukrainian].
- Ulyanovska, S. V. (Ed.), Antonovych, D. (Ed.) (1993). *Ukrainian culture*. Lybid. [In Ukrainian].
- Kharkiv Zalizobeton (2022, February 20). [Report from the exhibition of Patrick Cassanelli and presentation of the music collection “Kharkiv Reinforced Concrete”]. [Image attached]. Facebook. <http://surl.li/duhjd>. [In Ukrainian].
- KHNATOB. East OPERA (2022, October 17). *A concert of sacred music was held in one of the religious communities of the city as part of the project “East Opera to the Hero City of Kharkiv”*. [Video attached]. Facebook. <http://surl.li/dobur>. [In Ukrainian].
- Chystylin Volodymyr (2022, September 9). *Memorial journey with Mikhail Krasikov*. [Image attached]. Facebook. <https://lnnk.in/jbdg>. [In Ukrainian].
- Shchepak, V. (2022). Concert and volunteer activities of Vasyl Riabko during the full-scale Russian aggression. *Kulturolohiia ta sotsialni komunikatsii: innovatsiini stratehii rozvytku. Program of the international scientific conference* (November 17–18, 2022). KSAC, 39. [In Ukrainian].
- Shchepak, V. (2022). Artistic and educational activities of cultural figures during the Russian full-scale aggression: expediency, diversity of directions (on the example of front-line Kharkiv). *Suchasne mystetstvo: naukovo-metodychni ta praktychni aspekty*. drive.google.com. <http://surl.li/duaaj>. [In Ukrainian].
- Shchepak, V. (2022, August 20). *Kharkiv lives! Hamlet creates!* [Image attached]. Facebook. <https://lnnk.in/jdda>. [In Ukrainian].
- Shchepak, V. (2022, October 7). [Report from the event]. [Image attached]. Facebook. <https://lnnk.in/fPdN>. [In Ukrainian].
- Shchepak, V. *I attended a wonderful concert*. <https://bodia.online/1/EcNfCQ>. [In Ukrainian].
- Yuliia Nikolaievskaja (host) (2022, November 16). Voices of our city No. 12. In *Holosy nashoho mista*. Google podcasts. <https://lnnk.in/fEee>. [In Ukrainian].

Надійшла до редколегії 17.08.22